

Tunus'ta Bin Ali Otoriteryanizmi ve Uluslararası Faktörler (1987-2008)

Hatice Rümeyşa Dursun

Öz: Arap Baharı ile birlikte bir sarsıntı geçirmesine rağmen Orta Doğu ve Kuzey Afrika (OKA) olarak bilinen bölgede otoriter yapılar hâlen varlığını sürdürmektedir. Bu durum, otoriter yapıların sürekliliğini daha kapsamlı bir şekilde incelemenin önemini ortaya koymaktadır. Otoriterliği, devlet içi faktörlere indirgeyen yaklaşımların yanı sıra uluslararası faktörlerin önemini vurgulayan bir literatür son on yıldır gelişmektedir. Bu literatürde özellikle Batı ile kurulan siyasi, ekonomik, diplomatik, vb. bağların Batı dışı bir ülkede otoriterliğin sürekliliğinde etkili olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışma, gelişen bu yeni literatür bağlamında Tunus'ta Bin Ali Dönemi'ni ve otoriterliğin sürekliliğini açıklamaya çalışacaktır. Her ne kadar Tunus, Arap Baharı'nın ardından nispeten olumlu bir dönüşüm süreci geçirse de, öncesinde "ekonomik mucize" ve "demokratik istikrar" modeli olarak Bin Ali'nin otoriter yönetimi Batı tarafından desteklenmiş ve bu yönetim yirmi üç sene ayakta kalmayı başarmıştır. Çalışmanın temel argümanı şu şekilde ifade edilebilir: Batılı aktörlerin Tunus'a empoze ettiği ekonomik liberalleşme süreci sosyoekonomik eşitsizliklerin artmasına neden olurken; demokrasinin yine Batı tarafından araçsallaştırılması, sivil ve siyasi özgürlüklerin baskı altında tutulmasına hizmet etmiştir. Arap Baharı sonrası süreçte demokrasiye geçiş önündeki engeller ve fırsatlara odaklanmak yerine, Bin Ali Dönemi'nde otoriterliğin sürekliliğinde etkili olan uluslararası faktörleri incelemek, OKA'da hâlen otoriter yapıların nasıl ayakta kalabildiğine ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Otoriter süreklilik, ekonomik liberalleşme, demokrasinin araçsallaşması, uluslararası aktörler, Tunus, Bin Ali.

Abstract: Despite being shaken by the Arab Spring, authoritarian structures still exist in the regions of the Middle East and North Africa (MENA). This situation highlights the importance of studying the continuity of authoritarian structures more comprehensively. In addition to approaches that reduce authoritarianism to intra-state factors, literature has developed over the last decade emphasizing the importance of international factors. This literature in particular emphasizes the politics, economics, and diplomacy established by the West and that ties are effective in the continuity of authoritarianism in non-Western countries. This study attempts to explain Ben Ali's period and the continuity of authoritarianism in Tunisia in the context of this developing new literature. Although Tunisia underwent a relatively positive transformation process after the Arab Spring, Ben Ali's authoritarian rule was supported by the West as a model of an economic miracle and democratic stability; this administration managed to survive for 23 years. The study's main argument can be expressed as follows: While the economic liberalization process imposed on Tunis by Western actors caused an increase in socio-economic inequalities, the instrumentalization of democracy by the West again served to suppress civil and political freedoms. Instead of focusing on the obstacles and opportunities in front of the transition to democracy in the post-Arab Spring period, examining the international factors influencing the continuity of authoritarianism in the Ben Ali period will shed light on how authoritarian structures still survive in MENA.

Keywords: Authoritarian continuity, economic liberalization, instrumentalization of democracy, international actors, Tunisia, Ben Ali.

 Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi. rumeysadursun@sakarya.edu.tr.

 <https://orcid.org/0000-0003-2759-4550>

 © İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/M0628
insan & toplum, 2021.
insanvetoplum.org

 Başvuru: 16.10.2020
Revizyon: 04.01.2021
Kabul: 4.05.2021
Online Basım: 31.05.2021

Giriş

1990'lerden itibaren dünya genelinde birçok bölgede siyasi yapıların daha demokratik bir nitelik kazandığı gözlemlenebilir. Buna karşılık, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (OKA) olarak bilinen bölgede otoriter yönetimlerin varlığını devam ettirdiği bilinmektedir (Albrecht ve Schlumberger, 2004). Benzer şekilde, OKA'nın demokratikleşmenin dünyadaki "üç dalgasına direnç gösteren istisnai" bir bölge olduğuna işaret eden yaklaşımlar da otoriter yapıların sarsılmasının güç olduğunu vurgulamaktadır. Dünya genelinde görülen demokratikleşme dalgalarında Arap otoriter rejimlerin büyük ölçüde varlığını devam ettirdiği ve hatta bu yönetimlerin daha da kalıcı hale geldiği açıkça görülmektedir (Bekaroğlu ve Kurt, 2015, s. 3). 2011 yılında OKA bölgesinde başlayan halk ayaklanmalarının Yemen, Libya ve Suriye gibi bazı ülkelerde kanlı bir iç savaşa dönüşmesi, bu bölgede otoriter yönetimlerin değişim ve dönüşüm talepleri karşısında güçlü bir direnç gösterdiğini bir kez daha ortaya koymuştur (Bellin, 2012, s. 127-149).

Otoriter yönetimlerin OKA'da sürekliliği ile ilgili bazı akademik tartışmalar *oryantalist* bir yaklaşımla Müslüman kültürünün demokrasiyle bağdaşmadığını belirtmektedir (Kedourie, 1992; Lewis, 2002). Diğer çalışmalar ise Arap seçkinlerin güvenlik aygıtları üzerinde sağladığı denetimin Orta Doğu'da otoriterliğin sürekliliğinde önemli ölçüde etkili olduğunu vurgulamaktadır (Bellin, 2004). Bazı çalışmalar, Arap dünyasında siyasi rejimlerin ranta dayalı gelirleri kullanarak haklı demokrasi ve özgürlük taleplerini bastırduğuna işaret etmektedir (Beblawi, 1987). Her ne kadar Tunus'ta Arap Baharı sonrasında siyasal alanda liberalleşme söz konusu olsa da yine de kırılğan bir dönüşüm yaşandığı söylenebilir. Nitekim, 1987'de darbe ile göreve gelen Bin Ali Tunus'ta uzun yıllar otoriter yönetimini ayakta tutmayı başarmıştı ve farklı toplumsal kesimler arasında bugünde bir kutuplaşmanın varlığından söz edilebilir (Doğanyılmaz Duman, 2020, s. 316).

Arap Baharı sonrası gelişmelere odaklanmak yerine bu çalışma, Tunus'ta Bin Ali Dönemi'nde otoriter sürekliliği etkileyen uluslararası faktörleri ele almaktadır. Bu çalışmada uluslararası faktörler iki boyutta değerlendirilmektedir. Birincisi, ekonomik liberalleşme sürecinde Avrupa Birliği (AB), Dünya Bankası, vb. uluslararası aktörler tarafından dayatılan liberal ekonomi politikaları ve bu politikalara diplomatik destek verilmesidir. İkincisi, seküler-liberal demokrasi modelini benimseyen uluslararası aktörlerin demokrasiyi araçsallaştırması sonucunda İslamî ve diğer toplumsal aktörler üzerindeki baskının artması ve bu baskıya rağmen Batı'nın Bin Ali'ye diplomatik destek vermesidir.

Çalışmada yöntem olarak *süreç takibi* yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntemin benimsenmesi ile karmaşık sosyopolitik dönüşümlerdeki arasındaki ilişkilerin kurulması beklenmektedir (George ve Bennet, 2005, s. 205-232). Süreç takibi yöntemi ile liberal ekonomi politikaları ve Batı tarafından demokrasinin araçsallaştırılması süreci ile Bin Ali'nin otoriter yönetimi arasındaki nedensel zincirler incelenecektir. Süreç incelenirken özellikle Batılı aktörlerin politikaları ve yaklaşımlarının Bin Ali rejimi üzerinde kurduğu baskı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Bin Ali Dönemi'nde Batılı aktörlerin desteklediği liberal ekonomi politikaları ve siyasal İslam'ı sindirmek için atılan adımların rejimin otoriter niteliğini güçlendirdiği görülmektedir.

Çalışma, 1987 ve 2008 yılları arasındaki gelişmelere odaklanmakta ve bu süreçte yaşanan gelişmelerin Tunus'ta otoriter yönetimin sürekliliğini anlama noktasında önemli olduğunu savunmaktadır. Bu tarih aralığının tercih edilmesinde etkili olan iki neden bulunmaktadır. Birincisi, 1987'de Burgiba'ya darbe yaparak yerine geçen Bin Ali, aşamalı olarak otoriter politikalar ortaya koymuştur. İkincisi, 2008 yılında Gafsa'da maden işçilerinin başlattığı protestolar, 1984'teki ekmek isyanlarından sonra ülkede yaşanan en önemli halk ayaklanmasıdır (Gobe, 2010). Ayrıca bu protestolar, Bin Ali'nin otoriter yönetimi için sonun başlangıcı olarak nitelendirilebilir ve 2010 yılında başlayan Arap Baharı'nda Bin Ali ülkesini terketmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla 2008'deki Gafsa ayaklanmalarını kitlesel bir rejim karşıtı hareket olduğunu dikkate alırsak, bu tarih aynı zamanda Bin Ali yönetimi açısından geri dönülmez bir çöküş sürecinin de başlangıcı şeklinde değerlendirilebilir. Çalışma şu kısımlardan oluşmaktadır: İlk olarak otoriterlik ve uluslararası faktörler ile ilgili literatür değerlendirilmektedir. İkinci olarak, Batı'nın demokrasi söylemini araçsallaştırmasına paralel olarak hem İslami hareket ve hem de insan hakları aktivistlerine yönelik Bin Ali'nin otoriter yönetimi ele alınmaktadır. Üçüncü olarak, ekonomik liberalleşme süreci ve diplomatik destek sonucunda Tunus'ta sosyoekonomik eşitsizliklerin artması süreci incelenmektedir.

Kavramsal Çerçeve: Otoriterlik ve Uluslararası Faktörler

Otoriterliğin sürekliliğini açıklarken literatürde genellikle iç faktörlerin önemi üzerinde durulduğu ifade edilebilir (Brownlee, 2007; Magaloni, 2006). Bu kapsamda, otoriter yönetimin sürekliliğini kolaylaştıran yapısal faktörler üzerinde duran birçok teorik yaklaşım bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı petrol gibi doğal kaynakların otoriterliğin devam etmesini etkilediğini savunmaktadır (Le Ross, 2001). Bazı çalışmalar, ordunun otoriter yönetimlerin inşası ve sürekliliğinde belirleyici bir

aktör olduğunu belirtmektedir (Özkoç, 2020; Salık, 2018). Yine bu noktada yapılan diğer çalışmalar rejimin siyasi kurumları, siyasi partiler (Brownlee, 2007) ve seçimler (Lust-Okar, 2006) gibi araçlarla manipüle etmesi gibi unsurlara dikkat çekmektedir. Otoriterliğin incelenmesinde kurumsal faktörleri vurgulayan bu araştırma geleneği *yeni kurumsalcılık* olarak da adlandırılmaktadır (Gandhi ve Przeworski, 2007). Her ne kadar otoriterliğin anlaşılmasında önemli katkıları olsa da bu çalışmalar devlet içi faktörlere odaklanmakta ve uluslararası faktörler ve otoriter yönetimler arasındaki ilişkileri gözardı etmektedir.

Bunlara ek olarak, son dönemde dış faktörlerin otoriter yönetimleri güçlendirebileceğini vurgulayan otoriterliğin uluslararası boyutu araştırmacıların ilgi duyduğu çalışma alanları arasında yer almaktadır (Özdemir, 2017, s. 9; Tınas, 2019). Bu çerçevede, dış aktörlerin belirledikleri bir ülkede içişlerine müdahale ederek otoriter yönetimi desteklediğini savunan bir yaklaşım bulunmaktadır (Lewitsky ve Way, 2010; Yılmaz, 2010). Yine bu çalışmalarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Rusya gibi ülkelerin otoriter yönetimi destekleyen politikalar benimsediği vurgulanmaktadır (Tolstrup, 2015; Ambrosio, 2014; Brownlee, 2012; von Soest, 2015). Uluslararası faktörler ve otoriter yönetimler arasındaki ilişkileri inceleyen bazı çalışmalar *otoriterliğin teşviki* (autocracy promotion) kavramını kullanmaktadır. Bu kavramın ortaya koyduğu sorunsal ne ifade ettiği konusunda ortak bir görüş bulunmamaktadır. Kavramın tam olarak hangi uluslararası faktörleri işaret ettiği konusunda bir görüş birliği bulunmamakta ve neyi kapsadığı konusunda net bir tanım yapılamamaktadır (Tansey, 2016, s. 31).

Benzer şekilde, Doğu Avrupa deneyiminden yola çıkarak gelişen bir *otoriter öğrenme* (authoritarian learning) yaklaşımı söz konusudur. Bu literatür, otoriterliğin tıpkı demokratikleşme gibi yayılma gösterdiğini vurgulamaktadır (Hall ve Ambrosio, 2017, s. 150). Buna göre, otoriter yönetimler birbirlerinin deneyiminden belirli stratejiler öğrenerek otoriter yapılarını devam ettirmektedir (Finkel ve Brundy, 2012; von Soest, 2015). Otoriter öğrenme, “otoriter rejimlerin diğer otoriter hükümetlerin başarıları ve başarısızlığına bağlı olarak hayatta kalma stratejilerini kendilerine transfer etme süreci” olarak ifade edilebilir (Hall ve Ambrosio, 2017, s. 143). Otoriterliğin otoriter devletler arasındaki etkileşimler yoluyla yayıldığını ortaya koymakla birlikte, otoriter öğrenme yaklaşımını destekleyen nedensel bağlar çok net değildir. Esasen, bir bölgede otoriter devletlerin bulunması başka devletin otoriterleşmesini açıklamak için tek başına yeterli değildir ve daha açık kanıtlara ihtiyaç vardır (Hall ve Ambrosio, 2017, s. 150). Diğer taraftan, otoriterliğin başlı başına “uluslararası bir fenomen” olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve ulusal-uluslararası aktörlerin etkileşimi sonucunda

otoriterliğin ortaya çıktığını savunan bir görüş bulunmaktadır (Brownlee, 2012, s. 4). Böyle bir değerlendirmenin ortaya koyduğu temel sorun, otoriter yönetim üzerinde etkili olan farklı uluslararası faktörleri anlamamıza imkan vermemesidir. Esasen, otoriter yönetimlerin hepsinin uluslararası faktörlerden aynı ölçüde etkilendiğini söylemek mümkün değildir. Aynı şekilde, uluslararası faktörleri de tek bir bütün olarak değerlendirmek zordur ve diplomatik, ekonomik, siyasi, vb. çok çeşitli boyutları bulunmaktadır.

Son dönemde gelişen bu literatürde karşılaşılan temel sorun oldukça dağınık olması ve farklı uluslararası faktörlerin otoriterlik üzerindeki etkilerini sistemli ve sınıflandırmalara dayanarak ele alamamasıdır (Tolstrup, 2009; Ambrosio, 2010; Vanderhill, 2013; Burnell ve Schlumberger, 2010). Bu noktada, uluslararası faktörler ve otoriter yönetimin sürekliliği arasındaki ilişkinin daha sistematik bir şekilde incelenmesi önem taşımaktadır. Bu gelişen literatürde ulusal düzeyde otoriterliği etkileyen uluslararası faktörlerin çeşitliliğini açıklığa kavuşturacak ve sınıflandırmalara yer veren yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Tansey, 2016, s. 8). Tansey literatürdeki bu ihtiyacı gidermek için otoriterliği etkileyen uluslararası faktörleri sınıflandırma girişiminde bulunmaktadır (2016). Otoriterliğin sürekliliğine katkı sağlayan uluslararası faktörler konusunda Tansey'in önerdiği tipolojide yer alan iki kategori olan uluslararası pasif etkiler ve dolaylı aktif etkilerden esinlenerek Tunus'ta 1987-2008 yılları arasında Bin Ali otoriteryanizmini uluslararası faktörler ışığında ele almak mümkündür (2016).

Uluslararası pasif etkiler, dış aktörlerin doğrudan iç siyaseti şekillendirme iddiası bulunmayan etkiler olarak tanımlanabilir (Tansey, 2016, s. 39). Bununla birlikte, pasif etkiler zayıf etkiler anlamına gelmemektedir. Pasif etkiler, uluslararası faktörlerin (Batılı aktörlerin otoriter yönetimle ilgili olumlu yorumları gibi) dolaylı olarak ulusal düzeyde otoriter politikaların devam etmesine hizmet eden uluslararası etkileri ifade etmektedir. Diplomatik destek, Bin Ali Dönemi'nde otoriterliğe ışık tutabilecek bir uluslararası pasif etki olarak değerlendirilebilir. Buna ek olarak, uluslararası dolaylı aktif etkiler (Tansey, 2016, s. 45) Bin Ali Dönemi'nde otoriter yönetimin sürekliliğini anlamamıza ışık tutmaktadır. Uluslararası dolaylı aktif etkiler dış aktörlerin açıkladıkları hedefleri doğrudan otoriter yönetimi güçlendirmek olmasa da nihai olarak otoriterliği pekiştiren uluslararası etkiler olarak tanımlanabilir. Özellikle Batı dışı ülkelerin ekonomisinin Batı'nın etkisine açılması süreci ve Batılı aktörlerin demokrasiyi araçlaştırmaları sonucunda otoriter yönetimin güçlenmesi buna örnek olabilir. Bunlara ek olarak, diplomatik destek, hem ekonomik liberalleşme ve hem de demokrasinin araçlaşması noktasında önemli bir rol oynamaktadır.

Diplomatik destek

Uluslararası finansal kuruluşların temsilcileri ve Batılı devletlerin liderlerinin otoriter yönetimin politikaları konusunda sessiz kalması, bunları eleştirmemesi ya da olumlu ifadeler kullanması diplomatik destek olarak ele alınabilir. ABD ve AB gibi Batılı aktörlerle kurulan siyasi ve diplomatik bağlar bir ülkede otoriter yönetimin sürekliliğinde etkili olabilir (Brownlee, 2012). Bu diplomatik destek Batılı aktörlerin otoriter yönetimin uygulamalarına sessiz kalması ya da bu uygulamaları alkışlayan ifadeler kullanması şeklinde kendini gösterebilir. Nitekim Bin Ali'nin otoriter yönetimine yönelik uluslararası aktörlerin "ekonomik mucize", "demokratik istikrar" söylemleri ile böyle bir yaklaşım benimsediği ve bunun otoriterliği "meşrulaştırma işlevi" gördüğü ifade edilebilir.

Ekonomik liberalleşme

Uluslararası ekonomik sistemin artan bir şekilde karşılıklı bağımlı olduğu dikkate alındığında, küresel ekonomiden kopuk politikalar izlemenin çok mümkün olmadığı anlaşılabilir (Cavatorta, 2005, s. 552). Küresel ekonomiden bahsederken Batı merkezli finansal sermayenin Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası finansal kuruluşlar aracılığıyla yaydığı neoliberal ekonomik sistemi ifade edebiliriz (Gill, 2003). Batılı olmayan devletlerin Batılı devletlerle kurduğu ve ekonomik boyutu bulunan işbirlikleri de yine bu kapsamda değerlendirilebilir. Örneğin 1995 yılında Avrupa Birliği (AB) tarafından hayata geçirilen Tunus'un da dâhil olduğu *Euro-Mediterranean Partnership Initiative* (EMPI) de bu iş birliğine bir örnek olarak verilebilir. Özellikle küresel sermaye güçleri serbest ticaret, ekonomik krizler ve borçlanma gibi durumları kullanarak Batı dışı ülkelerin ekonomisini, Batı'nın etkisine açılması noktasında zorlamaktadır (Gowan, 1999). 1980'lerden itibaren OKA bölgesindeki rejimlerin içine düştüğü ekonomik ve mali krizler bu ülkeleri Batılı finansal kuruluşların dayattığı -"yapısal uyum"- paketlerini uygulamak zorunda bırakmıştır (Hinnebusch, 2015, s. 341). Bununla birlikte, ekonomik liberalleşme devletin toplum üzerindeki baskısını azaltmamıştır. Bunun aksine, devlet başkanının ailesine yakın kişiler ve uluslararası finansal kuruluşlar, kamu sektörünün özelleştirilmesi taleplerini kendi kişisel varlıklarını iyileştirmek ve Batı ile iş birliği içindeki yandaş kapitalist sınıfa desteklemek için kullanmıştır (Guazzone ve Pioppi, 2009). Nitekim uluslararası finansal kuruluşlar Tunus'ta Bin Ali'ye kamu sektörünü özelleştirmesi için baskı yapmış ve bu politikalar ekonominin iyi yönetildiği şeklinde değerlendirilmiştir (Saif, 2011).

Demokrasinin araçsallaşması

Dış aktörlerin demokratikleşme konusunda otoriter yönetimlere yönelik politikalarının ve söylemlerinin beklenenin aksine otoriterliği güçlendirdiği gözlemlenebilir (Bunce ve Wolchik, 2011). Demokrasinin araçsallaşması, uluslararası aktörlerin demokratikleştirme vizyonu ile şekillendiği savunulan politika ve söylemlerinin otoriterliğin devamlılığını pekiştirmesi şeklinde tanımlanabilir. ABD ve AB'nin demokrasi teşviki politikaların sivil ve siyasal özgürlükleri kısıtlayan sonuçlar doğurmuştur (Carothers, 2006). Demokrasinin araçsallaşması belirli bir program ya da proje (Euro-Mediterranean Partnership örneğinde olduğu gibi) kapsamında yapılabileceği gibi otoriter yönetimlerin antidemokratik uygulamaları ile ilgili (Fransız siyasi liderlerin Bin Ali'nin otoriter politikalarını övmesi gibi) kanaatlerin belirtilmesi ya da otoriter politikalara sessiz kalınması şeklinde de kendini gösterebilir.

ABD ve AB'nin OKA bölgesinde demokrasi teşviki kapsamında attığı adımlar, demokrasi ve insan haklarının gelişmesine katkı sağlamak vaadiyle aslında otoriterliğin varlığına hizmet etmiştir (Durac ve Cavatorta, 2009). Liberal seküler demokrasi anlayışının Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD ve AB tarafından diğer ülkelere empoze edilmesi uluslararası sistemde güçlü bir eğilim oluşturmuştur. Esasen, Batı tarzı demokrasiler açısından demokrasinin başarılı olarak nitelendirildiği tek versiyonu seküler demokrasidir. Yine bu yaklaşımın bir sonucu olarak İslamî hareketler ilkesel olarak demokrasinin düşmanı olarak değerlendirilmektedir (Berman, 2003). Tunus açısından değerlendirildiğinde, bu boyutun anlamlı olduğu görülmektedir. Arap Baharı'na kadar ülkedeki İslamî hareketin sert bir şekilde bastırıldığı ve bu durum karşısında Batı'nın Bin Ali'yi desteklediği dikkate alındığında, otoriter yönetimin uluslararası alanda kabul gördüğü ifade edilebilir. Çalışmanın sonraki kısımlarında, yukarıda sıralanan ekonomik liberalleşme ve demokrasinin araçsallaşması ve bu süreçlerde Batı'nın diplomatik desteği kapsamında Tunus'ta Bin Ali döneminde otoriterlik ele alınacaktır.

Demokrasinin Araçsallaşması ve Diplomatik Destek

Uluslararası faktörlerin Bin Ali Dönemi'nde otoriter sürekliliği nasıl etkilediğini aydınlatacak bir boyut demokrasinin Batılı aktörler tarafından araçsallaşmasıdır. Burada demokrasiden bahsederken seküler demokrasiden bahsettiğimizi belirtmek gerekir. Tarihsel süreçte bakıldığında, Tunus bağımsızlığından itibaren Batı'ya yakın bir devlet olarak dikkat çekmektedir. 1956'da Tunus Fransa'da bağımsızlığını elde etmesinin ardından Habib Burgiba Batı'ya yakın bir duruş sergilemiş ve Tunus'u

pozitivist fikirler ve laiklik ilkesi doğrultusunda şekillendirmiştir (Hermassi, 1991, s. 196). Yine bu çerçevede, Burgiba sekürleşme reformlarını hayata geçirmiştir. Nitekim, Tunus'ta İslamî hareketin oluşumunda Burgiba döneminde hayata geçirilen radikal seküler uygulamalardan duyulan rahatsızlığın etkili olduğu bilinmektedir (Willis, 2014, s. 154-155). 60'lı ve 70'li yıllarda kendi içine kapalı olan İslamî hareket için Ocak 1978'deki işçi eylemleri bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Esasen bu eylemler, İslamî hareketin toplumsal adalet ve ekonomik eşitsizlik gibi konularda duyarlılık kazanmasını sağlamıştır.

İslami hareket 1981'de İslamî Yöneliş Hareketi (Mouvement de la Tendance Islamique-MTI) ismiyle yoluna devam etme kararı aldığını basın açıklamasıyla duyurmuştur (Willis, 2014, s. 164). Bu bağlamda Burgiba Dönemi'nin sonuna doğru MTI üzerinde rejimin baskısı artmış ve 1987'de Bin Ali Burgiba'nın yerine geçtiğinde bu lider değişikliği olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Esasen Bin Ali'nin Burgiba'dan daha çoğulcu bir yönetim tarzı benimsemesi bekleniyordu (Sadiki, 2002, s. 60-61). Bununla birlikte Raşid Gannuşi'nin aşağıdaki ifadeleri, iyimser beklentilerin aksine Bin Ali yönetiminin büyük bir hayal kırıklığı olduğunu vurgulamaktadır: “Biz (İslamcılar) Bin Ali'yi ulusal uzlaşmanın sağlanması için kabul ettik (...) Devlet başkanının değişmesinin bir yenilenme ve Tunus'un gelişmesi için gerçek bir şans olmasını umut etmiştik. Bin Ali'nin farklı planları vardı...iktidarı kendi elinde toplamak”(Sadiki, 2002, s. 61).

Bin Ali, göreve geldikten tam bir yıl sonra Kasım 1988'de siyaset alanında çoğulculuk vurgusu yapan bir “Ulusal Pakt” etrafında siyasi liderleri bir araya getirmeyi başarmıştır. Böylelikle, tek parti yönetimi, kurumların marjinalleşmesi, iktidarın kişiselleşmesi ve belirli bir grup etrafında gücün temerküz etmesi gibi olumsuzlukların son bulacağı vaat edilmiştir (King, 2003, s. 31). Ulusal Pakt'ın imzalanmasıyla birlikte siyaset alanında tanınma umudu yeşeren MTI üyeleri bu yönde adımlar atmıştır. Öncelikle siyasi partilerin isimlerinde dini referansların bulunmasını yasaklayan seçim kanununa uyum sağlayabilmek için 1989 yılı içinde MTI'nın ismi Nahda Partisi olarak değiştirilmiştir. Siyasi parti olarak resmen tanınma başvurusunda bulunan Nahda Partisi, talebi kabul edilmediği için Nisan 1989 seçimlerine bağımsız adaylarla katılmaya karar vermiştir (Willis, 2014, s. 167; Shahin, 1998, s. 100). Nisan 1989 seçimlerinde büyük başarı elde eden Nahda ülkedeki en güçlü muhalif siyasi hareket olduğunu kanıtlamıştır. Nahda'ya yönelik baskısını arttıran Bin Ali rejimi karşısında hareketin lideri Raşid Gannuşi ülkeyi terketme kararı almıştır (Shahin, 1998, s. 101). Ulusal Pakt'ın imzalanması ve Nahda'nın bağımsız adaylarla seçime katılması iç dinamiklerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, Nahda'nın seçimlerin ardından

sindirilmesi noktasında Bin Ali'nin Batılı aktörler tarafından desteklendiği dikkate alınmalıdır. Esasen, Haziran 1989'da Nahda'nın siyasi bir parti olarak tanınma talebi üyelerinin şiddete dayalı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle reddedilmiş ve Bin Ali, oyların yaklaşık %30'unu alan Nahda'nın bağımsız adaylarının Tunus Parlamentosuna girmesine engel olmuştur (Kallander, 2013, s. 109).

Nahda'nın meşru siyasetten dışlanması karşısında dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand, Haziran 1988'de Tunus'a yaptığı ziyaret sırasında Bin Ali'nin "demokrasi, sivil özgürlükler ve insan haklarına yeniden yatırım yaptığını" belirterek tebrik etmiştir (Kallander, 2013, s. 109). 1990-1992 yılları arasında yaklaşık 8000 Nahda üyesi tutuklanmış, birçoğu askerî mahkemelerde yargılanmış ve işkenceye maruz kalmıştır. Nahda üyelerine yönelik "yasadışı bir örgüte üye" oldukları için yapılan tutuklamalar, işkenceler ve verilen ağır hapis cezaları, rejimin İslamî hareketi sindirme konusundaki kararlılığını açıkça göstermektedir (Shahin, 1998, s. 102-103). Bin Ali'nin Nahda'ya baskı politikasının arttığını gösteren bir diğer kanıt ise 1987'de 269 milyon dolar olan askerî harcamalarının 1991'de 468 milyona çıkmasıdır (Cordesman, 1996). Mayıs 1991'de Bin Ali yönetimi Nahda'yı hükümeti devirme hazırlığında olmakla suçlamış ve tutuklanan Nahda üyelerine yönelik işkenceleri raporlayan Tunus İnsan Hakları Ligi (Ligue Tunisienne des Droits de l'Homme-LTDH) rejim karşıtı olarak nitelendirilmiştir (Perkins, 2014, s. 300). Mitterand'ın halefi Jacques Chirac (1995-2007) ise 1995'te Tunus'u ziyareti sırasında Bin Ali'nin ülkesini "modernlik, demokratikleşme ve toplumsal uyum yolunda" geliştirdiğini vurgulamıştır (Kallander, 2013, s. 111). Hem Mitterand ve hem de Chirac'ın Bin Ali'nin muhalefeti sindirme politikalarına açıkça destek verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Buna ek olarak, siyasi çoğulculuk konusunda adımlar atması beklenen EMPI kapsamında Avrupalı diplomatların ya da Avrupa Komisyonu sorumlularının 1989 seçimlerinin ardından ülkenin en önemli muhalif hareketinin sindirilmesi konusunda en küçük bir eleştiride bulunmaması dikkat çekicidir (Powel, 2009, s. 69). 1995'te çok taraflı ve bölgesel bir ortaklık olarak kurulan EMPI'nın Tunus'ta ve diğer ortaklık üyesi devletlerde demokrasi teşvikini merkeze alan bir girişim olduğunu unutmamak gerekir. Çok taraflı bir inisiyatif olarak ortaya çıkan EMPI yoluyla AB, Mağrip'te öncelikli olarak çözümlenmesi gereken ekonomik, siyasi ve toplumsal meseleleri belirlemiştir. Başlangıçta demokrasi teşvikini merkeze alan proje, zaman içinde AB'nin bölge ile ilgili güvenlik endişelerinin giderilmesine odaklanmıştır (Romeo, 1998, s. 22). EMPI'nın kurucu metni olan Barselona Deklarasyonu'nda metni imzalayanların "kendi siyasi sistemlerinde hukukun üstünlüğü ve demokrasiyi geliştireceklerini"

taahhüt ettikleri görülmektedir (Powel, 2009, s. 58). Benzer şekilde, AB genel olarak kendisini Akdeniz de dâhil olmak üzere geniş bir coğrafyada demokratikleştirici bir aktör olarak gördüğü söylenebilir: “AB’nin görevi, yakın işbirliği ilişkilerimizin olduğu AB’nin doğusunda ve Akdeniz kıyısındaki ülkelerde iyi yönetimi teşvik etmektir” (Powel, 2009, s. 63). Tüm bu demokratikleşme vurgusuna rağmen AB’nin Tunus’ta İslamcılara yönelik baskı karşısında sessiz kaldığı görülmektedir.

İslamî hareketler seküler liberal demokrasi modelinden dışlandığı için Batı’nın Tunus’ta muhalif İslamcı aktörlerin yükselişini önlemeye dönük girişimlerde bulunduğu ve bu girişimlerin nihai olarak Bin Ali’nin otoriter yönetiminin sürekliliğine katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda otoriter sürekliliği etkileyen bir gelişme olarak Cezayir İç Savaşı üzerinde durmak anlamlı olacaktır. Cezayir İç Savaşı ABD’nin Tunus’a yönelik politikasını şekillendirdiği için de önemlidir. Cezayir’de İslamî Selamet Cephesi (Front Islamique du Salut -FIS)’nin Aralık 1991’de yapılan genel seçimlerin ilk turunda büyük başarı elde etmesinin ardından genel seçimin ikinci turu iptal edilmiştir. Bunun sonucunda ülke, İslamcılar ve rejim güçleri arasında 90’lı yıllar boyunca devam eden bir sivil savaşa sürüklenmiştir. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı James Baker, Cezayir’de İslamcıların engellenmesini şu sözleriyle desteklemiştir:

Cezayir’de radikal köktencileri dışlama politikası izledik. Bunun bizim demokrasiye verdiğimiz destekle bağdaşmadığını da biliyoruz. Genel olarak, demokrasiyi desteklediğinizde demokrasi size ne verirse onu kabul edersiniz...Eğer demokrasi size radikal İslamcı köktencileri verirse bunu kabul etmeniz gerekir. Biz Cezayir’de bunu kabul etmedik çünkü radikal köktencilerin görüşleri bizim inandığımız, desteklediğimiz ve anladığımız ABD’nin ulusal çıkarlarıyla çok ters düşüyor (Ben Rajeb, 2013, s. 91-92).

Cezayir’dekine benzer bir senaryonun Tunus’ta yaşanmasını istemeyen ABD siyasal İslam’ın güçlenmesini önlemek için Bin Ali rejiminin İslamcıları sindirmesini desteklemiştir. Bunu ortaya koyan bazı örnekler verilebilir. Esasen, 90’lı yıllarda Cezayir hükümetini hak ihlalleri konusunda eleştirirken, Tunus’taki ciddi insan hakları ihlalleri ile ilgili ABD yönetiminin herhangi bir eleştiri ortaya koymaması dikkat çekicidir. Bin Ali’nin İslamî hareket üzerinde uyguladığı baskı politikası ABD tarafından *radikal İslamcı* güçler karşısında rejimin istikrarının sürdürülmesi için hoş görülmüştür. Yine her yıl düzenli olarak yapılan ortak askerî operasyonlar ABD ve Bin Ali yönetimi arasındaki askeri işbirliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Zoubir, 2008, s. 286).

Nitekim, 1990’lı yıllar boyunca Batı tarafından desteklenen Bin Ali yönetimi 2000 yılında önemli bir meydan okuma ile karşı karşıya kalmıştır. “Bin Brik Olayı” olarak

bilinen açlık grevi, Bin Ali yönetiminin insan hakları ihlallerine Batılı aktörlerin nasıl sessiz kaldığını gözler önüne serdiği için oldukça çarpıcı bir örnektir. Fransız *La Croix* gazetesinin temsilcisi olan Tevfik Bin Brik, Tunus'taki insan halkarı aktivistlerine yönelik sert uygulamaları eleştiren makaleler yazdığı için pasaportuna ve telefonuna el konulmuş, polis gözetimine alınmış ve kardeşi Jalal Bin Brik gözaltına alınmıştır. Buna tepki olarak Bin Brik Nisan ve Mayıs 2000'de açlık grevi yapmış ve bu uluslararası alanda geniş yankı uyandırmıştır (Sadıki, 2002, s. 69-70). Sonuç olarak, Bin Brik'in açlık grevi amacına ulaşmış, pasaportunu, telefon hattını geri almış ve kardeşi serbest bırakılmıştır.

Buna paralel olarak, Bin Brik'in Bin Ali'ye meydan okuması daha geniş çaplı bir protestonun başlamasına da öncülük etmiştir. Aralarında Tunus Ulusal Özgürlükler Konseyi (Conseil National des Libertés en Tunisie -CNLT), Tunus Barosu (Bar Association), Demokratik Kadınlar Derneği (Democratic Women's Association), LTDH ve Tunus Genç Hukukçular Derneği (Tunisian Association of Young Lawyers)'nin de yer aldığı sivil toplum kuruluşları Bin Brik ve ailesine destek olmak için birlikte protesto gösterileri düzenlenmiştir (Sadıki, 2002, s. 72). Bu süreçte, Bin Ali'nin Tevfik Bin Brik'e yönelik baskıları karşısında Batılı devletlerin sessiz kaldığı ve net bir tepki ortaya koymadığını gözlemlemek mümkündür. Tevfik Bin Brik gibi rejimin insan hakları ihlallerine dikkat çekmek için açlık grevi yapan Tunuslu insan hakları aktivisti Radia Nasravi'nin eylemi ile ilgili fikirlerini soran gazetecilere Chirac şu cevabı vermiştir: "Fransa'da da açlık grevi yapan, açlık grevine başlayan insanlar var. Muhtemelen gelecekte de şu veya bu nedenle açlık grevi yapan insanlar olacaktır" (Kallander, 2013, s. 113). Chirac'ın verdiği cevap, Bin Ali yönetiminin insan hakları ihlalleri konusunda Fransa'nın duyarsız tutumunu açıkça göstermektedir. Bunlara ek olarak, 1995'te AB-Tunus arasında imzalanan Ortaklık Anlaşması'nda insan hakları ilgili hükümler bulunmasına rağmen AB, Bin Ali'nin topluma yönelik artan baskıları karşısında somut bir eleştiri ortaya koyamamıştır.

11 Eylül saldırıları Bin Ali'nin İslamcılar üzerindeki baskısını pekiştirdiği için otoriterliğin sürekliliğine ışık tutan bir diğer önemli gelişme olarak değerlendirilebilir. Zira, 11 Eylül sonrasında ABD-Tunus ilişkilerinin dana önce görülmemiş bir seviyeye taşındığını gözlemlemek mümkündür. "Teröre karşı savaş" bağlamında şekillenen bu yeni dönemde ABD Eski Dışişleri Bakanı Powell, 2003'te Tunus'u ziyaret etmiştir. 2004'te ise Tunus Dış İşleri Bakanı Washington'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında ABD Dış İşleri Bakanlığında yapılan açıklamada, "Tunus ılımlığın sesidir. Tunus bölgesel uyumun sesidir. Tunus çaba ve kaynakların kalkınma için harcadığı bir örnektir" ifadeleri kullanılmıştır. Yine aynı ziyaret sırasında Tunus

hükümeti tarafından “Tunus ve ABD özgürlük, demokrasi ve serbest ticaretin değerlerine ortak bağlılık çerçevesinde ilişkilerini güçlenmektedir” açıklaması yapılmıştır (Durac ve Cavatorta, 2009, s. 17-18).

Tüm bu açıklamalara karşın, teröre karşı iki ülke arasında iş birliğinin siyasi hak ve özgürlükleri değil askerî istihbaratı merkezine aldığı gözlemlenebilir. Nisan 2002’de Cerbe’de bir sinagoga saldırı düzenlenmesi, Bin Ali rejiminin İslamcılar karşısında uyguladığı güvenlik merkezli politikanın daha da pekişmesine neden olmuştur. Böylelikle, Bin Ali Tunus’un Batı için terörizmle mücadelede iyi bir müttefik olduğunu kanıtlamayı hedeflemiştir. Diğer taraftan, Uluslararası Af Örgütü, 2003’te Tunus’un terörle mücadele kapsamında kabul ettiği yasa tasarısında terörün çok geniş bir şekilde tanımlandığına ve bu yasanın ciddi insan hakları ihlalleri, din ve ifade özgürlüğü konusunda kısıtlamalarını beraberinde getireceğini vurgulamıştır (Henry, 2008, s. 304). Buna karşılık, ABD Dışişleri Bakanlığı “terörizmle mücadelede uluslararası çabayı destekleyen kapsamlı bir kanun” olarak nitelendirdiği ve Tunus Meclisi tarafından kabul edilen terörle mücadele yasasını alkışlamıştır.

Tunus-ABD ilişkilerinde demokrasi vurgusu yapılırsa da aslında demokrasinin yerleşmesinden ziyade ABD’nin güvenliği ile ilgili bölgesel çıkarlarının korunmasının hedeflendiği ifade edilebilir. Yine ABD tarafından 2002’de geliştirilen ve bölgede demokratik siyasi reformları desteklemesi öngörülen Orta Doğu Ortaklık İnisiyatifi (Middle East Partnership Initiative-MEPI), OKA bölgesindeki hükümetlere siyasi reformlarını reforme etmesi için daha fazla baskı yapılmasını merkezine almaktadır. 2004 yılında yine MEPI’nin devamı şeklinde tasarlanna Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika İnisiyatifi (Broader Middle East and North Africa Initiative-BMENA) hayata geçirilmiştir. Tunus’un da dâhil edildiği bu iki ortaklık yoluyla ABD, Orta Doğu’nun demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları çerçevesinde dönüştürmeyi hedeflemiştir (Ottaway ve Carothers, 2004).

Bu demokrasi teşviki politikaları, dönemin ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney tarafından Soğuk Savaş’ın ardından ABD’nin hayata geçirdiği en iddialı demokrasi çabası” olarak nitelendirilmiştir (Ehteshami, 2006, s. 87). ABD’nin demokrasiyi ve özgürlükleri reform programının merkezine almadığı söylenebilir ABD Başkanı Bush’un 2003’teki şu sözleri ABD’nin ve Batı’nın önceliğinin demokratik özgürlükler olmadığını ortaya koymaktadır: “Batılı uluslar olarak altmış yıldır Ortadoğu’da özgürlüğün olmamasını mazur görmemiz ve buna sessiz kalmamız bizim güvenliğimizi olumsuz etkilemedi. Çünkü, uzun vadede istikrar özgürlük uğrunda feda edilemez” (Durac ve Cavatorta, 2009, s. 6).

Nitekim, 2002-2006 yılları arasında ABD'nin güvenlik kapsamında Cezayir'e 5 milyon dolar ve Fas'a 66.9 milyon dolar yaptığı toplam yardımdan daha fazla olmak üzere Tunus'a 74.8 milyon dolar yardım yapması dikkat çekicidir (Powel, 2009, s. 69). Başkan Bush, 2004 yılında yaptığı bir konuşmada Tunus'un "teröre karşı savaş" kapsamında ABD için önemini şu sözlerle vurgulamıştır: "Büyük Ortadoğu'da reform ve özgürlüğün hayata geçirilmesine Tunus öncülük edebilir. Uzun vadeli barış için bu gereklidir" (Zoubir, 2008, s. 286). Bu çerçevede ABD tarafından başlatılan "*Trans-Sahel Counter Terror Initiative*", Tunus da dâhil olmak üzere Kuzey Afrika devletleriyle askerî ve istihbarat alanlarında işbirliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Bunlara ek olarak, Bin Ali tarafından "yasadışı" ilan edilen, üyeleri hapse atılan ve aralarında Nahda Partisi, Munsif Marzuki'nin başkanı olduğu Cumhuriyet için Kongre Partisi (Congrès pour la République-CPR), Hama Hammami'nin başkanı olduğu Tunus Komünist İşçi Partisi (Parti communiste des ouvriers de Tunisie- PCOT)'nin de yer aldığı muhalif partilerin üyeleri 18 Ekim 2005'te ortak bir platform oluşturdular. "18 Ekim Koalisyonu" olarak bilinen ve rejim tarafından baskı gören bu siyasi partilerin üyeleri, Tunus'ta insan hakları ihlallerine dikkat çekmek ve siyasal alanda liberalleşmeye gidilmesi için bir ay boyunca süren bir açlık grevi başlattılar (Boubekeur, 2016, s. 110). Uluslararası aktörlerin ısrarla demokrasi vurgusu yapan söylemlerine karşın, 18 Ekim Koalisyonunun talepleri konusunda sessiz kalması ve bu koalisyonun yürüttüğü açlık grevine gösterdiği ilgisizlik, Batı'nın aslında otoriter yönetimin yanında durduğunu bir kez daha düşündürmektedir. Bundan bir yıl sonra, Uluslararası Af Örgütü'nün 2006'yılında yayınladığı Tunus Raporu'nda ülkede insan hakları ihlallerinin endişe verici bir boyutta olduğu vurgulanmıştır. Yine aynı raporda, iinsan hakları savunucularının fiziksel şiddete maruz kaldığı ve ifade özgürlüğünün sert bir şekilde kısıtlandığı belirtilmiştir. Dahası, Bin Ali Anayasa değişikliği yaparak devlet başkanının iki dönemden fazla görev yapmasını yasaklayan maddeyi değiştirmiş ve tüm siyasi sistemi kendi mutlak kontrolü altına almıştır. Tüm bu gelişmelere karşın, AB -Tunus Ortaklık Anlaşması'nda insan haklarının korunması ve demokrasi teşviğiyle ilgili yasal zorunluluklar bulunmasına rağmen AB'nin Tunus'taki bu hak ihlallerine yönelik somut bir tepki ortaya koymaması düşündürücüdür (Durac ve Cavatorta, 2009, s. 17).

Ekonomik Liberalleşme Süreci ve Diplomatik Destek

Çalışmanın bu kısmında bu otoriter yönetimin sürekliliği ve uluslararası faktörler arasındaki etkileşim süreç takibi yöntemi ile analiz edilecektir. Bunu sağlamak için ekonomik liberalleşme sürecinin Tunus ekonomisine olan yansımaları ele

alınacaktır. 1980'li yılların başında Burgiba derinleşen bir bütçe krizi ile başa çıkmak için uluslararası finansal kuruluşlardan borç almak zorunda kalmıştır. 1983 yılı sonunda IMF ve Dünya Bankası temel gıda maddelerine verilen devlet desteğinin geri çekilmesini istemiştir. Nitekim temel gıda maddelerinin fiyatının iki katına çıkması 1984 Ocak ayında iki hafta süren ayaklanmaların yaşanmasına neden olmuştur (Perkins, 2014, s. 172-173). 1984 ekmek ayaklanmaları, hükûmetin İslamcı ve sol muhalefeti bastırması sonucunda muhalif güçlerin Burgiba rejimine olan tepkisinin büyümesini beraberinde getirmiştir (Murphy, 1999, s. 101). Buna paralel olarak, içinde bulunduğu bütçe krizini aşamayan Tunus hükûmeti 1986'ta IMF tarafından desteklenen ekonomik reform programını imzalamak durumunda kalmıştır. Burgiba döneminde başlayan ekonomik reform sürecinin Bin Ali Dönemi'nde de devam ettiği gözlemlenebilir. Peki ekonomik liberalleşme süreci Tunus'ta otoriter yönetimin sürekliliğini nasıl etkilemiştir? Washington uzlaşması olarak bilinen IMF ve Dünya Bankası'nın yaklaşımına göre ekonomik problemlerin giderilmesi için hükûmetin ekonominin işleyişine müdahalesinin en aza indirgenmesi gerekmektedir.

Tunus'a IMF tarafından dayatılan yapısal uyum programı ihracatın teşviki, ithal edilen ürünlere yönelik korumacı uygulamaların kaldırılması, mali disiplin, özelleştirmeler gibi unsurları içine almaktadır (Ayubi, 2008, s. 355). Yine bu yapısal uyum çerçevesinde 1991 yılına kadar serbestleştirilmesi, faiz oranlarının serbest bırakılması sübvansiyonların kaldırılması, piyasanın ithalata açılması ve özelleştirmelerin hızlanması gerektiriyordu (Ayubi 2008, s. 355). Buna paralel olarak, Tunus'un AB ile 1995 yılında ülkenin tarife engellerini on iki yıl içinde azaltmayı taahhüt eden bir serbest ticaret alanı oluşturmak için imzaladığı ortaklık anlaşması, bu yeniden yapılanma sürecinin önemli bir köşe taşı oluşturmuştur (Owen 2004, s. 117).

Liberal ekonomik reform programının benimsenmesinin ardından Bin Ali ve Anayasal Birlik Partisi (Rassemblement Constitutionnel Démocratique -RCD)'nin etkisinin azalmadığı aksine daha da güçlü bir siyasi bir aktör hâline geldiği bilinmektedir. Esasen devlet özel sektöre açılarak ekonomik liberalleşme sürecinin avantajlarını elinde tutmayı başarmıştır (Willis, 2014, s. 240). Dolayısıyla Bin Ali rejimi, özel sektör, geniş toprak sahipleri ve işçi sendikası hareketini kendi yapısına dâhil ederek bu süreçte kendi iktidarını güçlendirmiştir. Rejimi şekillendiren bu yeni korporatist yaklaşımın merkezinde toplum değil devlet yer almaktadır (King, 2003, s. 138-139). Her ne kadar reformlar geniş bir özel sektörün oluşmasını sağlamış olsa da bu özel sektör bir şekilde devlet tarafından kontrol edildiği için ve kamu ve özel sektör arasındaki ayrımın ortadan kalktığı gözlemlenebilir (Hibou, 2002, s. 37-39, 42).

Benzer şekilde, bu süreçte ekonomi ve siyaset arasındaki sınırların da ortadan kalktığı söylenebilir. İş adamları hükümet pozisyonlarında görev almaya ve siyasetçiler daha yoğun bir şekilde ekonomik faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Liberal reformların devletin ekonomiye müdahalesini ironik olarak arttırdığı ve adam kayırmancının yaygın olarak görüldüğü Bin Ali rejiminin bir diğer belirgin özelliği ise yolsuzluk olarak sıralanabilir (Hibou, 2002, s. 40-41). Nitekim 1990'larda Tunus'un ekonomik entegrasyon sürecinden yararlanan ve işletmelerini geliştiren büyük ölçekli işletmeler ekonomik kazanımlarını Bin Ali'nin yakın çevresi ile paylaşmak zorunda kalmıştır (Cavatorta ve Haugbølle, 2012, s. 185). Yine bu süreçte işsizliğin arttığını gözlemek mümkündür. Tablo 1'de görüldüğü gibi, özellikle üniversite mezunlarında işsizliğin sürekli artmış olması dikkat çekicidir. 1984'te 3.8 olan bu oran, 2004'te 10.2 ve 2009'a gelindiğinde 21.6 olmuştur. Ayrıca diğer eğitim düzeylerinde de işsizliğin aşamalı olarak arttığı görülmektedir. Bu veriler dikkate alındığında, ekonomik liberalleşmenin toplumun geniş kesimine fayda sağlamadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 1

Tunus - İşsizlik Oranının Eğitim Düzeyine Göre Gelişimi (%)

	1984	1994	1999	2004	2005	2006	2007	2009
Okur yazar olmayan	15.2	16.2	11.9	12.7	7.8	8.0	5.9	5.7
İlkokul	22.4	19.2	18.9	15.7	15.7	15.2	13.5	12.3
Ortaokul	11.0	13.0	16.4	14.7	14.9	14.3	15.4	15.3
Yüksekokul	2.3	3.8	8.6	10.2	14.8	17.5	19.0	21.6
Toplam	16.4	15.8	16.0	14.2	14.8	14.3	14.1	14.2

Kaynak: Talani (2014, s. 171)

Bu verilere ek olarak, ekonomik reformların toplumsal eşitsizliği arttırdığını Tablo 2'deki rakamlara bakıldığında rahatlıkla görmek mümkündür. 1990 yılında Tunus'ta nüfusun %20'sini oluşturan en zengin olarak nitelendirilebilecek bir kesimin toplam gelirden % 46.3'lük bir pay aldığı görülmektedir. Buna karşılık, yine aynı yıl nüfusun % 20'sini oluşturan en fakir olarak nitelendirilebilecek bir kesimin toplam gelirden sadece % 5.9'luk bir pay alması dikkat çekicidir.

Tablo 2*Gelirin Dağılımı (Toplam Gelirin Nüfusa Dağılımı -Yüzdeler Payı)*

Yıl	En Düşük %20	İkinci Beşte Bir	Üçüncü Beşte Bir	Dördüncü Beşte Bir	En Yüksek %20
1970-1975	6.0	9.0	20.0	23.0	42.0
1990	5.9	10.4	15.3	22.1	46.3

Kaynak: King (2003, s. 39)

Stephen King'e göre ekonomik liberalleşme programı toplumun fakir kesimine değil, geniş toprak sahiplerine fayda sağlamıştır. 1989'dan itibaren Tunus'ta Bin Ali rejimi otoriterliği neoliberal politikalara dayanarak yeniden şekillendirmiştir. Geniş toprak sahipleri ve şehirli seçkinler ekonomik liberalleşmenin avantajlarını yaşarken Tunuslu çiftçiler reformların asıl mağduru olmuştur (King, 2003, s. 3). Devlet partisi RCD'ye yakın seçkinler aynı zamanda kırsal kesimde geniş topraklara sahip olduğu için hem kırsal kesimde ve hem de şehirlerde çıkarları korunan taraf olmuştur (Willis, 2014, s. 242). Bin Ali'nin liberal politikaları sonucunda tarımda ücretlendirme ve tarım arazilerinin kullanımı yeniden düzenlenmiştir. Bu yeniden düzenlemede ise belirgin bir şekilde geniş toprak sahipleri avantajlı bir konum elde etmiştir. Sendikaların etkisi azaltılmış ve ranta dayalı özel sermayenin önemi artmıştır. Tablo 2'de görülen en yüksek gelire sahip %20'lik nüfusun bu avantajlardan yararlanan ekonomik sınıfı oluşturduğu ifade edilebilir. Ekonominin liberalleşmesine paralel olarak, hükûmetle olan yakın bağları ve özel krediler sayesinde kırsal kesimdeki seçkinler yatırımlarını tarımın dışında ulaştırma, inşaat ve otel yönetimi gibi alanlara genişletmiştir. Dolayısıyla Bin Ali Dönemi'nde kırsal kesimdeki seçkinlerin aynı zamanda şehirdeki seçkin grubunun temelini oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (King, 2003, s. 138).

Tablo 3*Tunus'ta Eşitsizlik Trendleri (%)*

	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Genel	43.0	43.4	40.1	41.7	40.9	41.4
Kent	39.6	41.1	37.4	38.9	39.1	39.5
Kırsal	37.5	36.4	35.4	35.3	35.8	36.9

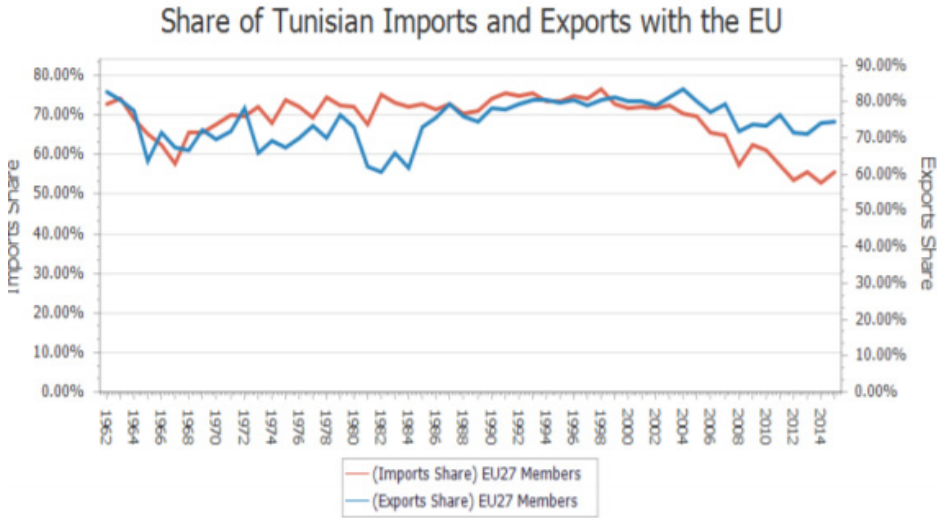
Kaynak: Arican Development Bank (AMD) ve diğ. (2013, s. 48)

Tablo 3'te gelir eşitsizliğinin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, ülke genelinde %40 civarında oldukça yüksek seyrettiği görülmektedir. Tunus'ta eşitsizliğin

artmasında Avrupa ile kurulan ekonomik ilişkilerin rolünü de dikkate almak gerekir. 1990'ların ortasına doğru Akdeniz'in güneyinde yer alan ülkelerle ilişkilerini geliştirme yoluna gittiği görülmektedir. AB ile ilişkilerin geliştiği böyle bir ortamda 1995'te Tunus ve AB arasında imzalanan ve 2007 yılına kadar bir serbest ticaret bölgesi kurma sürecini başlatan bir ortaklık anlaşması, Avrupalı şirketlerin ve Bin Ali'yi destekleyen ithalat-ihracat sektörünün zenginleşmesini sağlamıştır.

Şekil 1

Tunus'un AB ile İthalat ve İhracat Oranları (%)

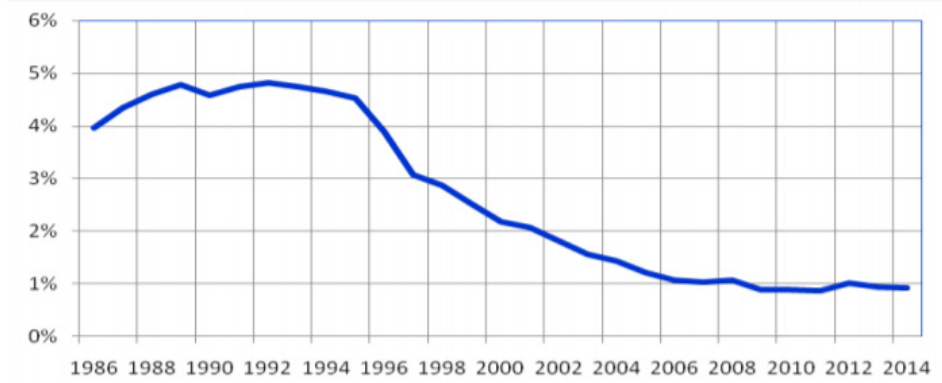

Kaynak: Gasiorek ve Mouley (2017, s. 5)

Yukarıda Şekil 1'de de görüldüğü gibi 1990'ların ortalarında, Tunus ithalatının %70'i ve ihracatının %80'i AB ile yapıldığı için Avrupa ülkenin en önemli ticari ortağı hâline gelmiştir. Avrupa ile gelişen bu ekonomik ilişkilerin Tunus ekonomisine ise olumsuz etkilerinden bahsetmek mümkündür. Şekil 2'de görüldüğü gibi 1995'te % 4.6 olan gümrük gelirleri, 2000'li yıllara gelindiğinde GSYİH'ye göre sürekli gerilemiştir. Bu süreçte, Avrupa'dan ithal edilen ürünlere uygulanan vergilerden elde edilen devlet gelirlerinin %20'sinin kaybedilmesi, istikrarın sürdürülmesi için gerekli olan sosyal programların terkedilmesi riskini doğurmuştur. Böyle bir sonucu önlemek için hükümet tepki çeken bir katma değer vergisi getirmiştir. Özellikle geleneksel tekniklerle üretim yapan Tunuslu işletmelerin üçte ikisi bu anlaşmanın uygulanması ile artan rekabet karşısında iflasın eşiğine gelmiştir. (Perkins, 2014, s. 203-204).

Şekil 2

Gümrük Gelirlerinin GSYİH'ye Oranla Yıllara Göre Değişimi

Kaynak: Gasiorek ve Mouley (2017, s. 15)

Uluslararası aktörlerin öncülüğünde başlayan ekonomik liberalleşme sürecinin Tunus ekonomisine yansımaları otoriter yönetimin sürekliliğine ışık tutmaktadır. Ekonomik liberalleşme süreci, Batılı aktörlerin ulusal ekonomiyi Bin Ali ve yakın çevresindeki rantçı grubun gelişmesine hizmet ederken ulusal düzeyde eşitsizliğin ve fakirliğin artmasında etkili olmuştur. Ülke içinde hükümetin ekonomi politikalarını eleştirenler ise rejimin sert cevabı ile karşı karşıya kalmıştır. Serbest ticaret anlaşması yoluyla önemli ekonomik avantajlar elde eden kapitalist ülkelerin hükümetlerinin ise Bin Ali'nin *polis-devlete* dönüşen yönetimi karşısında genellikle sessiz kalmayı tercih ettiği görülebilir (Perkins, 2014, s. 203-204).

Tunus'ta artan yoksulluğa ve eşitsizliğe rağmen uluslararası finansal kuruluşların ve Batılı liderlerin ülkenin ekonomik durumu ile ilgili çizdiği olumlu tablo düşündürücüdür. IMF Eski Başkanı Dominique Strauss-Khan, 2008'de Tunus'un ekonomik durumu ile ilgili "IMF'nin Tunus siyaset ile ilgili değerlendirmesi oldukça olumludur ve ekonomisi diğer gelişen ülkeler tarafından takip edilebilecek 'iyi bir modeldir'" ifadelerini kullanmıştır (Kallander, 2013, s. 111). Yine Dünya Bankası, Tunus ekonomisi hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur: Bağımsızlığından beri Tunus, bölgesindeki birçok ülkeden çok daha iyi bir ekonomik performans sergilemiştir. Zor bir kalkınma stratejisi oldukça iyi sonuçlar elde ederek başarılı bir şekilde uygulanmıştır (Murphy, 2013, s. 40). Tüm bu olumlu değerlendirmeler, Bin Ali'nin ekonomiyi iyi yönettiğine ve ekonomik açıdan Tunus'un diğer ülkelere örnek olabileceğine vurgu yapmaktadır. Bu değerlendirmeler, Tunus'ta toplumun geniş bir kesiminin artan eşitsizlik altında ezildiği gerçeğini göz ardı etmemektedir.

Sonuç

Tunus'ta başlayarak tüm Orta Doğu'da etkili olan Arap Baharı, otoriter rejimlerin nasıl sarsılabileceğini gözler önüne sermiştir. Peki, bu otoriter rejimlerin sürekliliğini anlama noktasında uluslararası faktörler nasıl bir rol oynamaktadır? Bu çalışmada bu soruya cevap aranmıştır. Otoriterliği devlet içi faktörlere indirgeyen yaklaşımlara alternatif olarak son dönemde uluslararası ortamın rolünü inceleyen çalışmalar dikkat çekmektedir. Fakat bu çalışmaların sistematik olarak uluslararası etkenleri inceleme noktasında yetersiz kaldığı söylenebilir. Bu çalışmada iki süreç üzerinden Bin Ali'nin otoriter yönetimine verilen dış destek ele alınmıştır. Birinci süreçte, Batı'nın demokrasi söylemini kullanırken Bin Ali'nin ulusal düzeyde hem İslamcılar ve hem de diğer insan hakları aktivistlerini sindirdiği açıkça görülmektedir. Yine bu süreçte Batılı aktörler, ya Bin Ali'nin muhaliflere baskılarını demokratik bulmuş ya da insan hakları ihlalleri karşısında sessiz kalmıştır. İkinci süreçte ise ekonomik liberalleşme programının nasıl toplumda sosyoekonomik sorunları pekiştirdiği ve artan yoksulluk karşısında Bin Ali'nin Batı tarafından desteklendiği ifade edilebilir.

Batılı aktörlerin desteğiyle benimsenen liberal ekonomi programının toplumsal eşitsizliği arttırdığı, yolsuzluk ve usulsüzlüğü yaygınlaştırdığı açıkça görülmektedir. Tunus bu süreçte ticari açıdan başta AB olmak üzere Batılı aktörlere daha bağımlı hale gelmiştir. 1995'te Tunus ve AB arasında imzalanan serbest ticaret anlaşması Avrupalı şirketlerin ve Bin Ali'yi destekleyen ithalat-ihracat sektörünün zenginleşmesini sağlamıştır. Anlaşmanın yalnızca imalat sektörünü kapsamaması, tarımla uğraşan Tunusluların büyük kısmının bu anlaşmadan yararlanamaması anlamına geliyordu. Tunus'ta gerçekleşen ekonomik reformlar Batı'da memnuniyetle karşılanmış "Tunus mucizesi" olarak değerlendirilmiştir. Dış yatırımlar Tunus ekonomisinin büyümesini sağlasa da uzun vadeli teknoloji ve altyapı yatırımlarının ihmal edildiği görülmektedir. Ekonomik liberalleşme süreci Bin Ali ve yakın çevresinin ülkenin ekonomik imkanlarını kendi elinde toplaması için de önemli bir fırsat sunmuştur. Refah toplumun geneline yayılmamış ve küçük bir rantçı grubun zenginleşmesini sağlamıştır.

Diğer taraftan, İslami hareketin ve insan hakları aktivistlerinin sindirilmesi için Batı'nın Bin Ali rejimini desteklemesi otoriter yönetimin pekişmesini sağlamıştır. İslami hareketler seküler demokrasi tanımına uygun bulunmadığı için Batılı devletler bu hareketler üzerinde rejimin baskı uygulamasını ya desteklemeyi ya da bu baskılara sessiz kalmayı tercih etmektedir. Nitekim Cezayir'de demokrasiye geçiş sürecinin sekteye uğramasına paralel olarak Bin Ali rejiminin Nahda hareketine üye olanlara uyguladığı baskı karşısında Batılı aktörlerin herhangi bir eleştiri ortaya koymadığı görülmektedir. 11 Eylül saldırılarının ardından İslamcılarla mücadelesi kapsamında

Bin Ali rejimi Amerikan yönetimi tarafından daha açık bir şekilde desteklenmiştir. Burada dikkat çekici olan nokta demokratikleşme ve siyasi reformları desteklemek için hayata geçirilen EMPI ve MEPI girişimlerinin nihai olarak çelişkili bir şekilde daha sert bir otoriter rejimi pekiştirmiş olmasıdır. Sonuç olarak, uluslararası aktörlerin demokrasiye katkı sağlaması beklenen adımları siyasi alanda muhalefetin daha da zayıflamasını beraberinde getirmiştir.

Bin Ali Authoritarianism and International Factors in Tunisia (1987-2008)

Hatice Rmeysa Dursun

Political structures in many regions around the world can be observed to have gained a more democratic character since the 1990s. However, authoritarian governments are known to continue to exist in the region known as the Middle East and North Africa (MENA; Albrecht & Schlumberger, 2004). Similarly, approaches that indicate MENA to be an exceptional region that has resisted the three waves of democratization in the world emphasize that shaking authoritarian structures is difficult. In the waves of democratization throughout the world, Arab authoritarian regimes are clearly seen to have maintained their existence to a great extent, and even these governments have become more permanent (Bekaroğlu & Kurt, 2015, p. 3). The popular uprisings that started in the MENA region in 2011 turning into a bloody civil war in some countries such as Yemen, Libya, and Syria once again demonstrate that authoritarian governments in this region have shown strong resistance against the demands of change and transformation (Bellin, 2012, pp. 127–149).

Some academic debates with an Orientalist approach about the continuity of authoritarian governments in MENA have stated Muslim culture to be incompatible with democracy (Kedourie, 1992; Lewis, 2002). Other studies emphasized the control Arab elites have over the security apparatus has a significant effect on the continuity of authoritarianism in the Middle East (Bellin, 2004). Other studies have pointed out that political regimes in the Arab World suppress the justified demands for democracy and freedom by using income-based benefits (Beblawi, 1987). Although liberalization was present in the political sphere in Tunisia after the Arab Spring, a fragile transformation can still be said to have occurred. As a matter of fact, Bin Ali, who took office in 1987 with a *coup d'état*, managed to keep his authoritarian rule

@ Assist. Prof., Sakarya University. rumeysadursun@sakarya.edu.tr.

id <https://orcid.org/0000-0003-2759-4550>

© Scientific Studies Association
DOI: 10.12658/M0628
insan & toplum, 2021.
insanvetoplum.org

Received: 16.10.2020
Revision: 04.01.2021
Accepted: 4.05.2021
Online First: 31.05.2021

alive in Tunisia for many years; Today Tunisia has polarizations among its different social segments (Doğanyılmaz Duman, 2020, p. 316).

Instead of focusing on the post-Arab Spring developments, this study deals with the international factors affecting authoritarian continuity in Tunisia during the Ben Ali period. In this study, international factors are evaluated in two dimensions. The first is the liberal economic policies imposed by international actors in the process of economic liberalization such as the European Union (EU) and the World Bank, as well as the diplomatic support for these policies. The second is the increase in the pressure on Islamic and other social actors as a result of the international actors adopting the secular-liberal democracy model and instrumentalization of democracy as well as the West's diplomatic support for Ben Ali despite this pressure.

The process tracing method has been adopted as the method in this study. Adopting this method is expected to establish relationships between complex socio-political transformations (George & Bennet, 2005, pp. 205–232). With the process tracing method, the causal chains will be examined among liberal economic policies, the Western process of instrumentalizing democracy, and Ben Ali's authoritarian rule. While examining the process, the policies and approaches of Western actors are emphasized to have put pressure on the Ben Ali regime. In this context, liberal economic policies are seen to have been supported by Western actors during the Ben Ali regime, and the steps taken to suppress political Islam had strengthened the authoritarian character of the regime.

The study focuses on the developments between 1987 and 2008, arguing the developments in this process to be important in understanding the continuity of authoritarian rule in Tunisia. Two effective reasons exist for choosing this date range. First, Ben Ali, who took power in 1987 with a coup on Bourguiba, gradually introduced authoritarian policies. Second, the protests initiated by the miners in Gafsa in 2008 were the most important public uprising in the country since the bread riots in 1984 (Gobe, 2010). In addition, these protests can be described as the beginning of the end for Ben Ali's authoritarian rule, with Ben Ali having to leave his country alongside the Arab Spring that started in 2010.. Therefore, when considering the Gafsa uprisings in 2008 as a mass anti-regime movement, this date can also be considered as the beginning of an irreversible process of collapse for the Ben Ali administration. The study consists of the following sections: First is an evaluation of the literature on authoritarianism and international factors. Second, Ben Ali's authoritarian rule towards both the Islamic movement and human rights activists is discussed in parallel with the West's instrumentalization of the discourse

of democracy. Thirdly, the process of increasing socio-economic inequalities in Tunisia as a result of economic liberalization and diplomatic support is examined.

The Arab Spring, which started in Tunisia and was effective in the entire Middle East, revealed how authoritarian regimes could be shaken. So, what role do international factors play in understanding the continuity of these authoritarian regimes? This study seeks to answer this question. Recent studies examining the role of the international environment draw attention as an alternative to approaches that reduce authoritarianism to intra-state factors. However, these studies can be said to have insufficiently systematically examined international factors. This study discusses the external support given to Ben Ali's authoritarian rule through two processes. The first process clearly shows Ben Ali to have suppressed both Islamists and other human rights activists at the national level, while using the Western democratic discourse. During this process, Western actors either found Ben Ali's pressure on the opponents to be democratic or remained silent in the face of human rights violations. The second process states how the economic liberalization program was able to consolidate socio-economic problems in society and Ben Ali to have been supported by the West in the face of increasing poverty.

The liberal economic program adopted with the support of Western actors is clearly seen to have increased social inequality and spread corruption and irregularity. In this process, Tunisia became more dependent in terms of trade on Western actors, especially the EU. The free trade agreement signed between Tunisia and the EU in 1995 enriched European companies and the import-export sector supporting Ben Ali. The fact that the agreement only covered the manufacturing sector meant that most Tunisians who deal with agriculture were unable to benefit from this agreement. The economic reforms realized in Tunisia were evaluated as the Tunisian miracle, one which was welcomed in the West. Although foreign investments enabled the Tunisian economy to grow, long-term technology and infrastructure investments were observed to have been neglected. The economic liberalization process also provided a significant opportunity for Ben Ali and his close circle to gather the economic opportunities of the country into their hands. Prosperity did not spread to the wider society; it only enabled a small group of rentiers to prosper.

The reflections of the economic liberalization process that started under the leadership of international actors on the Tunisian economy can be said to have shed light on the continuity of authoritarian rule. While the process of economic liberalization served to develop Western actors' national economies, Ben Ali, and the rentier group in his close circle, it was also effective on increasing inequality and

poverty at the national level. Those who criticized the government's economic policies within the country faced the harsh response from the regime. The governments of capitalist countries that had gained significant economic advantages through free trade agreements were seen to generally prefer to remain silent in the face of Ben Ali's government, which had turned into a police-state (Perkins, 2014, pp. 203–204).

Meanwhile, the West's support for the Ben Ali regime again strengthened the authoritarian rule in order to suppress the Islamic movement and human rights activists. As Islamic movements do not conform to the definition of secular democracy, Western states preferred to either support the regime's pressure on these movements or remain silent to the oppression. As a matter of fact, the Western actors are seen to have not revealed any criticism against the pressure the Ben Ali regime exerted on the members of the Nahda movement in parallel with the interruption of the transition to democracy in Algeria. After the September 11 attacks, the Ben Ali regime was supported more openly by the American administration as part of its fight against Islamists. What is noteworthy here is that the Euro-Mediterranean Partnership Initiative (EMPI) and the Middle East Partnership Initiative (MEPI) initiatives to support democratization and political reform ultimately and paradoxically reinforced a harsher authoritarian regime. As a result, the steps that international actors were expected to contribute to democracy led to a further weakening of political opposition.

Kaynakça

- African Development Bank (ADB) ve diğerleri. (2013). *Towards a New Economic Model for Tunisia*.file:///C:/Users/Hp/Desktop/%C4%B0nsan%20ve%20toplum/Towards_a_New_Economic_Model_for_Tunisia_Identifying_Tunisia_s_Binding_Constraints_to_Broad-Based_Growth.PDF adresinden 11.04.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Ambrosio, T. (2010). Constructing a framework of authoritarian diffusion: Concepts, dynamics, and future research.. *International Studies Perspectives*, 11(4), 375-392.
- Ambrosio, T (2014). Democratic states and authoritarian firewalls: America as a black knight in the uprising in Bahrain. *Contemporary Politics*, 20(3), 331-346.
- Alexander, C. (2010). *Tunisia: Stability and reform in the modern Maghreb*. Abingdon: Routledge.
- Albrecht H. and Schlumberger O. (2004).Waiting for Godot': Regime change without democratization in the Middle East. *International political science review*, 25(4), 371-392.
- Ayubi, N. (2008). *Overstating the Arab State: Politics and society in the Middle East*. London: IB Tauris.
- Beblawi, H. (1987). The rentier state in the Arab World. *Arab Studies Quarterly*, 9(4), 383-398.
- Bekaroğlu, E. A. ve Kurt, V. (2015). Mısır'da otoriter rejimin sürekliliği: Arap Baharı ve sonrası sürecin analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 1-36.
- Bellin, E. (2004). The robustness of authoritarianism in the Middle East: Exceptionalism in comparative perspective. *Comparative politics*, 36(2), 139-157.

- Bellin, E. (2012). Reconsidering the robustness of authoritarianism in the Middle East: Lessons from the Arab Spring. *Comparative Politics*, 44(2), 127-149.
- Ben Rajeb, L. (2013). United States policy towards Tunisia: What new engagement after an expendable "friendship"? N. Gana, (Ed.). In *The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects* (81-103). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Berman, S. (2003). Islamism, revolution, and civil society. *Perspectives on Politics*, 1(2), 257-72.
- Boubekour, A. (2016). Islamists, secularists and old regime elites in Tunisia: Bargained competition. *Mediterranean Politics*. 21(1), 107-127.
- Brownlee, J. (2007). *Authoritarianism in an age of democratization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brownlee, J. (2012). *Democracy prevention: the politics of the US-Egyptian alliance*. New York: Cambridge University Press.
- Bunce V. J. ve Wolchik, S. L. (2011). *Defeating authoritarian leaders in postcommunist countries*. New York: Cambridge University Press.
- Burnell, P. ve Schlumberger, O. (2010). Promoting democracy—promoting autocracy? International politics and national political regimes. *Contemporary Politics* 16(1), 1-15.
- Carothers, T. (2006). The Backlash against Democracy Promotion. *Foreign Affairs*, 85(2), 55-68.
- Cavatorta, F. (2005). The international context of Morocco's stalled democratization. *Democratization*, 12(4), 548-566.
- Cavatorta F. ve Haugbølle, R. H. (2012). The end of authoritarian rule and the mythology of Tunisia under Ben Ali. *Mediterranean Politics*, 17(2), 179-195.
- Cordesman, A. (1996). *The Military Balance and Arms Sales in North Africa: 1990–1996*. CSIS Working Paper.
- Doğanyılmaz Duman, D. (2020). Yasemin Devrimi, kimlik ve demokratikleşme: Tunus'ta din ve kimlik algısı üzerine bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(2), 312-324.
- Durac, V. ve Cavatorta (2009). Strengthening authoritarian rule through democracy promotion? Examining the paradox of the US and EU security strategies: the case of Bin Ali's Tunisia. *British Journal of Middle Eastern Studies*. 36(1), 3-19.
- Ehteshami, A. (2006). The Middle East and security strategy. R. Dannreuther ve J. Peterson (Ed.). In *Security Strategy and Transatlantic Relations* (78-96). London: Routledge.
- Finkel, E. ve Brudny, Y. (2012) No more colour! Authoritarian regimes and colour revolutions in Eurasia. *Democratization*, 19(1), 1-14.
- Gandhi, J. ve Przeworski, A. (2007). Authoritarian institutions and the survival of autocrats. *Comparative Political Studies* 40(11), 1279-301.
- Gasiorek, M. ve Mouley, S. (2017). *Analyzing the impact of a EU-Tunisia DCTFA on Tunisian trade and production*. <https://www.femise.org/wp-content/uploads/2019/09/FEM43-16.pdf> 11.04.2021 tarihinde erişilmiştir.
- George, A. L. ve Bennett. A. (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Gill, S. (2003). *Power and resistance in the New World Order*. Basingstoke: Palgrave/ Macmillan.
- Gobe, E. (2010). *The Gafsa Mining Basin between Riots and a Social Movement: meaning and significance of a protest movement in Ben Ali's Tunisia*. Working paper <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00557826> 17.04.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Gowan, P. (1999) *The global gamble: Washington's Faustian bid for world dominance*. London: Verso.

insan & toplum

- Guazzone, L. ve Pioppi, D. (2009). *The Arab state and neo-liberal globalization: The restructuring of state power in the Middle East*. Reading: Ithaca Press.
- Hall, S. ve Ambrosio, T. (2017) Authoritarian learning: a conceptual overview. *East European Politics*, 33(2), 143-161.
- Henry, C. M. (2008). Reverberations in the Central Maghreb of the “Global War on Terror”. Y.H. Zoubir ve H. Amirah-Fernandez, (Ed.). In *North Africa: Politics, Region, and the Limits of Transformation* (294-310). London: Routledge.
- Hermassi, E. (1991). The Islamicist Movement and November 7. I. W. Zartman, (Ed.). In *Tunisia: The Political Economy of Reform* (193–217). Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Hibou, B. (2002). Il n’y a pas de miracle Tunisien. O. Lamoum ve B. Ravenel, (Ed.). In *La Tunisie de Ben Ali: La Société Contre le Régime*. Paris: L’Harmattan.
- Hinnebusch, R. (2015). Globalization, democratization, and the Arab uprising: the international factor in MENA’s failed democratization, *Democratization*, 22(2), 335-357.
- Kallander Marks, M. (2013). “Friends of Tunisia”: French Economic and Diplomatic Support of Tunisian Authoritarianism. N. Gana, (Ed.). In *The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects* (103-127). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Kedourie E. (1992). *Democracy and Arab political culture*. London: Routledge.
- King, S. (2003). *Liberalization Against Democracy: The Local Politics of Economic Reform in Tunisia*. Bloomington: Indiana University Press.
- Levitsky, S. and Way, L. (2010). *Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the Cold War*. New York: Cambridge University Press.
- Lewis B. (2002). *What went wrong?: the clash between Islam and modernity in the Middle East*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Lust-Okar, E. (2006). Elections under authoritarianism: Preliminary lessons from Jordan. *Democratization*, 13(3), 456-471.
- Magaloni, B. (2006). *Voting for autocracy: Hegemonic party survival and its demise in Mexico*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Murphy, E. (1999). *Economic and political change in Tunisia: From Bourguiba to Ben Ali*. London: Macmillan Press.
- Murphy, E. (2013). Under the Emperor’s neoliberal clothes! Why the International Financial Institutions got it wrong in Tunisia. N. Gana, (Ed.). In *The Making of the Tunisian Revolution: Contexts, Architects, Prospects* (35-58). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ottaway, M. and Carothers, T. (2004). *The greater Middle East initiative: Off to a false start*. Policy Brief , 29, 1-8.
- Owen, R. (2004). *State, power and politics in the making of the modern Middle East*. London: Routledge.
- Özdemir, G. (2017). Demokratikleşme kavramı bağlamında Arap demokratikleşmesine ilişkin bir değerlendirme. *TESAM Akademi Dergisi*, 4(1), 9-54.
- Özkoç, Ö. (2020). Mısır’da otoriter rejimin inşaatı ve sürekliliği: Mısır ordusunun siyasal hayattaki rolü üzerine bir değerlendirme. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 51, 91-114.
- Perkins, K. J. (2014). *A History of Modern Tunisia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pevhouse, J. (2005). *Democracy from above: regional organizations and democratisation*. New York: Cambridge University Press.
- Powel, B. T. (2009). The stability syndrome: US and EU democracy promotion in Tunisia. *The Journal of North African Studies*. 14(1), 57-73.

- Romeo, I. (1998). The European Union and North Africa: Keeping the Mediterranean "Safe" for Europe. *Mediterranean Politics*, 3(2), 21-38.
- Ross, M. L. (2001). Does oil hinder democracy? *World Politics*, 53(3), 325-361.
- Sadiki, L. (2002). Bin Ali's Tunisia: democracy by non-democratic means. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 29(1), 57-78.
- Saif, I. (2011). *Arab Leaders and Western Countries Swapping Democracy for Business Interests*.https://www.boell.de/sites/default/files/assets/boell.de/images/download_de/Perspectives_02-16_Ibrahim_Saif.pdf 15.02.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Salık, N. (2018). Baas rejiminin patikası: Suriye krizine tarihsel-sosyolojik bir yaklaşım. M. H. Eravcı, (Ed.). *Suriye: Tarih, Siyaset ve Dış Politika* içinde (125-147). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Shahin, E. (1998). *Political ascent: political movement in North Africa*. United States of America: Westview Press.
- Talani, L. S. (2014). *The Arab Spring in the global political economy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Tansey O. (2016). *International politics of authoritarian rule*. Oxford: Oxford University Press.
- Tinas, M. (2019). Suriye'de devlet ve 2011 sonrası otoriterliğin direnci. B. Sarı ve M. Tinas, (Ed.). *Doğu Akdeniz'den Basra'ya Krizler ve Düzen* içinde (137-148). Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Tolstrup, J. (2009). Studying a negative external actor: Russia's management of stability and instability in the "Near Abroad". *Democratization*, 16(5), 922-944.
- Tolstrup, J. (2015). Black knights and elections in authoritarian regimes: Why and how Russia supports authoritarian incumbents in post-Soviet states. *European Journal of Political Research* 54(4), 673-90.
- Teti, A. (2012). The globalization of democracy and the location of the Middle East in the contemporary. S. Stetter, (Ed.). In *The Middle East and Globalization* (77-97). New York: Palgrave Macmillan.
- Yılmaz, S. (2010). Ortadoğu'ya demokrasi getirmek. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 3(5), 63-82.
- Von Soest, C. (2015). Democracy prevention: The international collaboration of authoritarian regimes. *European Journal of Political Research*. 54(4), 623-638.
- Vanderhill, R. (2013). *Promoting authoritarianism abroad*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Way, L. ve Levitsky, S. (2007). Linkage, leverage, and the post-communist divide. *East European Politics & Societies*. 21(1), 48-66.
- Willis, M. J. (2014). *Politics and power in The Maghreb: Algeria, Tunisia, Morocco from independence to the Arab Spring*. London: Hurst&Co.
- Zoubir, H.Y. (2008). The United States, Islamism, terrorism and democracy in the Maghreb: The predominance of security? Y.H. Zoubir ve H. Amirah-Fernandez, (Ed.). In *North Africa: Politics, Region, and the Limits of Transformation* (266-294). London: Routledge.